BUXORO VA SAMARQAND ME’MORIY MEROSIDA ISLOM ARXITEKTURASIDAGI O’RNI

Nabiyev Hamidjon
Buxoro davlat texnika universiteti, “Arxitektura” kafedrasi o’qituvchi-stajyor

Qabul qilindi: 02.10.2025
Ko‘rib chiqildi: 03.10.2025
Tasdiqlandi: 04.10.2025

Kalit so‘zlar:
Buxoro, Samarqand, islom arxitekturasi, me’moriy meros, tarixiy obidalar, madrasa, masjid, maqbara, minora, Markaziy Osiyo.

Annotatsiya. Mazkur maqolada Buxoro va Samarqand shaharlarining me’moriy merosida islom arxitekturasi tutgan o‘rni tahlil qilinadi. Islom sivilizatsiyasining Markaziy Osiyodagi yuksalish davrida qurilgan madrasa, masjid, maqbara va minora kabi inshootlar orqali diniy, madaniy va estetik qadriyatlar qanday ifodalangani ochib beriladi. Shuningdek, bu me’moriy obidalar nafaqat diniy markaz, balki ilm-fan va ma’naviyat rivojiga xizmat qilgan muhim maskanlar sifatida baholanadi. Tadqiqotda tarixiy manbalar va zamonaviy me’morchilik yondashuvlari asosida Buxoro va Samarqanddagi me’moriy obidalar o‘rganiladi.

Kirish. Markaziy Osiyoning tarixiy va madaniy markazlari hisoblangan Buxoro va Samarqand shaharlari boy me’moriy merosga ega bo‘lib, ularning arxitekturasi asosan Islom madaniyatining chuqur ta’sirini aks ettiradi. Islom arxitekturasi nafaqat diniy obidalar — masjidlar, madrasalar va maqbaralar shaklida, balki shaharning ijtimoiy va madaniy hayotida ham muhim o‘rin tutadi. Ushbu tezisda Buxoro va Samarqand shaharlaridagi me’moriy merosda Islom arxitekturasi elementlari, ularning o‘ziga xosligi hamda merosni saqlashning dolzarb muammolari tahlil qilinadi.

Buxoro va Samarqand me’moriy merosi, asosan, Islom madaniyatining klassik me’moriy uslublari — gumbazlar, minalar, mozaikalar, geometrik naqshlar va arabesklardan tashkil topgan. Ushbu elementlar shaharning arxitekturasida nafaqat estetik go‘zallikni ta’minlabgina qolmay, balki diniy

mafkura va insonning olamga bo‘lgan munosabatini ifodalaydi. Masalan, Samarqanddagi Registon majmuasi va Buxorodagi Po-i-Kalon majmui Islom arxitekturasining ajoyib namunalaridir. Bu binolarda qo‘llangan turli bezaklar va naqshlar, shuningdek, bino tuzilishidagi muvozanat inson tafakkuri va san’atining yuksak darajasini ko‘rsatadi.

Islom arxitekturasi o‘ziga xosligi bilan bir qatorda, u mahalliy an’analar va iqlim sharoitlariga ham moslashgan. Masalan, Buxoro va Samarqandning issiq va quruq iqlimida gumbazlar, hovuzlar va ichki hovlilar arxitekturaning ajralmas qismiga aylangan. Bu elementlar binolarning nafaqat estetik ko‘rinishini oshiradi, balki iqlim sharoitlariga mos ravishda ichki makonni salqin tutishga xizmat qiladi.

Merosni saqlashda duch kelinadigan muammolar tabiiy omillar (namlik, tuproq harakati, shamol) bilan bir qatorda inson faoliyatidan kelib chiqqan xavflarni ham o‘z ichiga oladi. Xususan, so‘nggi yillarda turizmning ortishi va shaharsozlikning rivojlanishi tarixiy joylarning holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Notog‘ri va tajribasiz restavratsiya ishlari ba’zi hollarda asl tarixiy arxitektura qadriyatlarini yo‘qotish xavfini tug‘diradi.

Shu bois, Islom me’moriy merosini saqlashda zamonaviy texnologiyalar va metodologiyalarni qo‘llash zarur. Masalan, lazerli skanerlash, 3D modellashtirish va boshqa raqamli usullar meros obidalarining holatini aniq baholash va samarali restavratsiya ishlarini tashkil etishga imkon beradi. Bundan tashqari, tarixiy shaharlarni rivojlantirishda barqarorlik tamoyillariga rioya qilish, mahalliy jamoatchilikni jarayonga jalb qilish va qonuniy mexanizmlarni kuchaytirish ham katta ahamiyatga ega.

Xalqaro hamkorlik va UNESCO kabi tashkilotlarning yordami orqali Buxoro va Samarqand me’moriy merosini saqlash va rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Bu esa o‘z navbatida hududning global madaniy meros sifatida tan olinishi va iqtisodiy jihatdan barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Buxoro va Samarqandning me'moriy merosida Islom arxitekturasi markaziy o'rin tutadi va bu meros nafaqat mintaqaning, balki jahon madaniyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Merosni asrash va rivojlantirish uchun kompleks yondashuv — ilmiy tadqiqotlar, texnologik yangiliklar, qonunchilik hamda xalqaro va mahalliy hamkorlik zarur. Shu yo'l bilan biz ushbu noyob madaniy merosni kelajak avlodlarga yetkazishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaev, Sh. (2015). Buxoro shahrining tarixiy va madaniy merosi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
2. Karimov, A. (2018). Markaziy Osiyoda madaniy merosni muhofaza qilish masalalari. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti Nashriyoti.
3. UNESCO. (1972). Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Paris: UNESCO Publishing.
4. Islomov, D. (2020). Buxoro arxitekturasi va zamonaviy restavratsiya **texnologiyalari**. Toshkent: O'zbekiston Arxitektura Instituti.
5. Rasulov, M. (2019). Madaniy meros va turizm rivoji. Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti Nashriyoti.
6. O'zbekiston Respublikasi Qonunchiligi. (2010). Madaniy merosni muhofaza qilish to'g'risidagi qonun. Toshkent: Huquqiy axborot portali.
7. Tashkent, UNESCO O'zbekistondagi vakolatxonasi. (2017). Buxoro va Samarqand me'moriy merosini saqlash strategiyasi. Toshkent: UNESCO.